

ПОЛІТИКА ТА МОРАЛЬ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ СТРАТЕГІЙ

Стаття присвячена дослідженню однієї з „вічних” проблем політико-філософської думки – співвіднесення цілей, засобів і результатів політичної діяльності.

Обґрунтовується існування реальних засад (в сфері освіти) щодо дотримання необхідного балансу між політичними й моральними критеріями розвитку сучасного суспільства.

Ключові слова: політика, мораль, баланс, глобалізація, освіта.

Проблема співвіднесення цілей, засобів і результатів сучасної політичної діяльності в контексті становлення нового типу суспільства (інформаційного) як і раніше вимагає пильної уваги представників наукової спільноти.

В останні роки з'явилося чимало узагальнюючих праць (У. Бека, З. Баумана, І. Валлерстайна, Е. Гідденса, В. Іноземцева, О. Панаріна, С. Удовина, М. Чешкова), в яких була здійснена спроба адекватної інтерпретації сучасного глобалізуючого світу загалом і притаманних йому різноманітних суперечливих тенденцій зокрема.

Однак проблема вибору між досягненням щастя більшості членів суспільства за умови принесення в жертву життя хоча б однієї людини і відмовою від цього через неможливість прийняти останню позицію насправді практично не обговорюється у сучасній соціально-філософській і соціально-політичній літературі. Тобто незважаючи на досить давню історію вищезазначеної проблеми, сформульованої соціальними мислителями, питання взаємодії політики (свідомої діяльності з керівництва й управління процесами суспільного розвитку за допомогою державної влади, орієнтованої на реалізацію інтересів як усього суспільства, так і окремої групи (класу, еліти)) та моралі (сукупності регуляторів належної поведінки, через яку людина проявляє себе як розумна, самосвідома й вільна істота [1, с. 337]) – як і раніше не „найзручніша” для представників наукової спільноти. Крім того, події, що відбуваються в сучасному глобалізованому світі (від відкритих воєнних дій на території Іраку до таємно спланованих терористичних актів на території всіх провідних країн світу), „переключають” увагу дослідників або винятково на проблемне поле здійснюваної в цих умовах політики, або – діючої моралі.

Виходячи з цього, у статті пропонується обґрунтувати новий контекст можливого дослідження проблемного поля взаємодії політики й моралі в сучасних умовах розвитку суспільства. Для досягнення зазначеної мети пропонується вирішити такі завдання:

– систематизувати результати вивчення даної проблеми в історії західної системи соціально-філософських знань;

– визначити серед особливостей сучасного етапу розвитку суспільства, що виділяються в західній і вітчизняній соціально-політичній і соціально-філософській літературі, найбільш значущі для нового варіанту інтерпретації взаємодії між політикою і мораллю;

– проаналізувати ці особливості з точки зору цілераціональності їхнього використання як контекст для адекватнішого розгляду проблеми цієї взаємодії.

Виходячи з аналізу змісту політико-правових доктрин, сформованих у західній системі соціально-гуманітарних знань, взаємодія сфер політики й моралі в історії становлення соціуму репрезентовано різними періодами.

Так, у міркуваннях представників античної та середньовічної філософської думки (від Аристотеля до Августина й Хоми Аквінського) ця взаємодія розглядалась у контексті обґрунтованої необхідності домінування політики над мораллю. Приміром, згідно з політико-правовою доктриною одного з яскравіших представників античної доби,

видатного давньоримського оратора, мислителя й політичного діяча Цицерона, у всіх відносинах з оточуючим світом, із усіх суспільних зв'язків, для кожного громадянина „...найбільш важливими, найбільш дорогими є наші зв'язки з державою” [2, с. 316].

З моменту видання основних праць італійського мислителя епохи Відродження Н. Макіавеллі („Володар” і „Роздуми про першу декаду Тита Лівія”) сфера політики і влади в дослідженнях соціальних філософів виокремлюється зі сфери моралі і релігії і проголошується автономною системою цінностей [3, с. 648].

У наступний період (практично з середини ХІХ століття) у політико-правових ученнях більшості соціальних мислителів заперечується існування взаємозалежності між сферами моралі й політики й, відповідно, – доцільність розгляду цієї проблеми на теоретичному та прикладному рівнях. Так, згідно з твердженнями німецького філософа М. Штирнера (К. Шмідта), власна воля індивіда, його моральна сфера та держава як уособлення політики являють собою дві ворожі держави, між якими неможливий вічний мир”. Як підкреслює М. Штирнер, „... наша спільність – держава, ми – що спільно тримаються – нація. У нашому поєднанні як нація або держава ми лише люди. Як ми чинимо кожний окремо та яким своєкорисливим нахилам слідуємо, стосується винятково нашого приватного життя; наше публічне або державне життя – чисто людське. Те, що в нас є не-людського або „егоїстичного”, зводиться до „приватної справи, і ми точно відділяємо державу від „буржуазного суспільства”, в якому і панує „егоїзм” [4].

До кінця ХІХ століття збільшується коло дослідників, які не лише визнають наявність зв'язку між мораллю й політикою (у попередній період про це згадували, наприклад, Т. Гоббс і Дж. Локк), а й обґрунтовують необхідність домінування саме першої сфери над другою. Так, відомий французький дослідник, фундатор нової науки про суспільство („соціальної фізики” або „соціології”) – О. Конт стверджує, що моральні ідеї не лише впливають на світ, а й „перевертають” його. Основною умовою суспільної реформи слугує інтелектуальна реформа. Випадковості революції або насилля не забезпечують перебудови суспільства, яке переживає кризу. Для цього необхідний синтез наук і формування позитивної політики [5, с. 87–88].

З середини ХХ століття (точніше, по закінченню Другої світової війни) проблема взаємодії сфер моралі й політики привертає особливу увагу представників західної політичної науки у контексті існування прихованого ідеологічного протистояння між двома різними суспільно-економічними та політичними системами – капіталістичною й соціалістичною. Загалом результати їхніх міркувань можна згрупувати за трьома напрямками.

Перший напрямок ґрунтується на запереченні існування зв'язку між мораллю і реальною політичною практикою.

Другий – на визнанні існування певного рівня взаємодії між елементами сфери політики і сфери моралі в умовах функціонування індустріального суспільства. Перенесення так званих „працюючих” моральних норм і цінностей з сфери приватного життя в сферу політичної діяльності розглядається як формування реального підґрунтя для механізму конструктивного врегулювання різних типів конфліктів, що виникають між окремим індивідом і державою.

Третій напрямок відстоює ідею про домінування морального чинника у діалектичній взаємодії цих двох сфер життєдіяльності сучасного суспільства.

Очевидно, що з позиції інтерпретації політики й моралі як певних організаційних і регулятивних сфер суспільства, більш конструктивним у вивченні проблемного поля їхньої взаємодії є саме другий напрямок. Однак при цьому слід пам'ятати, що визнання існування взаємозв'язку між двома сферами суспільства, що виконують регуляторну функцію та функцію соціального контролю, не означає твердження про необхідність домінування однієї з них. Ця взаємодія має здійснюватися винятково в межах певного балансу. „Досягти його, – стверджує український політолог М.І. Сазонов, – нелегко, це вдається людям, які мають безпосередній досвід політичної діяльності, стійкі моральні

принципи, оскільки розв'язати раз і назавжди суперечливі відносини між політикою і мораллю неможливо” [6, с. 227].

Таким чином, очевидно, що, з одного боку, дотримання балансу між політичними й моральними критеріями розвитку суспільства дозволяє підвищувати рівень ефективності його функціонування (через виключення як так званого „гіперморалізму в політиці”, так і „процесу одержавлення у сфері моралі”), а з іншого боку, визначення умов цього балансу вимагає конкретних фундаментальних розробок (як на рівні теоретичних положень, так і в площині реальної політичної практики). Такий висновок ґрунтується, по-перше, на вищевикладених міркуваннях щодо історії взаємодії цих двох сфер життєдіяльності суспільства, по-друге, на існуванні цілої системи змін, що спостерігаються у всьому життєвому просторі функціонування сучасного соціуму в контексті глобалізації.

Аналіз чималої кількості досліджень, присвячених проблемі глобалізації сучасного світу, дозволяє виділити цілу низку тенденцій (конструктивної та деструктивної спрямованості), які розкривають саме зміст цього процесу в контексті переходу від індустріального типу суспільства до інформаційного.

Згідно з результатами цього аналізу, найчастіше в якості тенденцій, що характеризують сучасний рівень глобалізації, розглядають:

- прискорення темпів зростання транснаціональних компаній (ТНК);
- інтернетизацію;
- зростання інтенсивності процесів, що відбуваються у сфері міжнародних фінансових операцій;
- зростання темпів стандартизації промислової продукції;
- зростання темпів уніфікації міжнародної нормативної звітності;
- прискорення темпів політизації у всіх секторах життєдіяльності сучасної системи держав;
- перетворення англійської мови на універсальний засіб спілкування;
- прискорення темпів поширення електронного контролю за всіма сферами діяльності;
- поширення стратегії гуманізації на всі напрямки діяльності сучасної світової системи;
- зростання інтенсивності маніпулювання суспільною свідомістю;
- розширення воєнної присутності НАТО;
- вестернізацію (експорт західних цінностей);
- кризу модернізації;
- зростання соціальної поляризації;
- лібералізацію світової економіки;
- зростання відповідальності за збереження оточуючого середовища;
- зростання організованої злочинності;
- системну кризу в розвинених суспільствах (Японія, ЄС, США);
- зростання антиглобалістських тенденцій;
- зростання протистояння Заходу з іншими цивілізаціями... [див., наприклад, 7, 8].

При цьому слід пам'ятати, що саме становлення інформаційного суспільства пов'язано з принциповими зрушеннями у культурно-духовному та політичному просторі сучасного людства. Крім того, за таких обставин неперервна освіта перетворюється на провідний імператив цього нового типу суспільства, навіть трансформує його у так зване „суспільство освіти”.

Усвідомлення останнього моменту в контексті інтерпретації освіти як імперативу, який має власну посткласичну парадигму розвитку, дозволяє припустити, що всі сфери функціонування сучасного суспільства доцільно аналізувати саме з позицій нових освітянських стратегій.

Виходячи з аналізу вітчизняних досліджень проблемного поля сучасної освіти (Ю. Азарова, Г. Балл, Г. Геращенко, Є. Добрянської, В. Кременя, Н. Ничкало,

І. Радіонової, М. Романенко, В. Тринкіна та інших) та змісту Національної програми „Освіта. Україна XXI століття”, можна виділити узагальнені характеристики посткласичної філософсько-освітньої парадигми, що будуть визначати засади розвитку світової та вітчизняної освіти на початку третього тисячоліття, а відтак – загальний контекст взаємодії всіх сфер функціонування сучасного суспільства [9; 10].

Формування нового соціокультурного статусу освіти як провідної форми життєдіяльності суспільства, що не тільки виступає генератором його розвитку, а й домінуючим фактором у формуванні соціокультурного середовища, в якому живе людина.

Затвердження культуротворчого характеру нової освіти, коли освітній процес набуває характеру формування культури як окремої особистості, так і суспільства в цілому.

Створення поліархічної системи комунікації в сфері освітньої діяльності, спрямованої на затвердження ідеалів рівноправності, співробітництва, взаєморозуміння та толерантності відповідно до прогнозованих характеристик нового світового порядку.

Перетворення самої людини (тобто, її здатності до самостійного оволодіння знаннями, до самовдосконалення, до самонавчання та самовиховання) на основний предмет освіти. Відтак, за цих обставин проблема співвідношення сфер політики та моралі набуває нового варіанту свого розгляду за умов зовсім іншого контексту. З’являються реальні засади її розв’язання завдяки: по-перше, усвідомленню нового змісту, технологій та взагалі рівня можливостей сучасної освіти; по-друге, переведенню її у дещо іншу площину (веберівський простір її інтерпретації) – співвідношення різних типів етики (так званих „етики переконання” та „етики відповідальності” [11, с. 696];

Згідно з міркуваннями відомого німецького дослідника М. Вебера, у реальному житті етика переконання напряду не тотожна безвідповідальності, а етика відповідальності – безпринципності, все значно складніше. „Якщо наслідки дії, що впливає з чистого переконання, виявляться поганими, - відзначає німецький дослідник, - то той, хто діє, вважає відповідальним за них не себе, а світ, дурість інших людей або волю Бога, який створив їх такими. Навпаки, той, хто сповідує етику відповідальності, рахується саме з цими простими людськими недоліками, - він, як вірно зауважив Фіхте, не має ніякого права припускати в них доброту й досконалість, він не здатний скидати на інших наслідки своїх вчинків, оскільки міг їх передбачити. Така людина скаже: ці наслідки моєї діяльності” [11, с. 696–697].

Виходячи з цього, можна стверджувати, що певний рівень відповідальності завжди притаманний діяльності індивіда, який орієнтується на етику переконання, а усвідомлення існування проблеми соціальної несправедливості й необхідності її розв’язання тією чи іншою мірою спостерігається у діях індивіда, який орієнтується на етику відповідальності. І в ситуації зміни умов їхньої діяльності – переходу від індустріального до інформаційного суспільства – дії кожного з них виявляються у сфері контролю імперативу неперервної освіти. Це означає, що у контексті гуманоцентричної орієнтації сучасної освітньої діяльності на рівні суспільства у всіх його представників повинен формуватися новий рівень світосприйняття й усвідомлення свого місця в ньому.

Тобто припускається, що буде змінюватися варіант поведінки не лише індивідів, що перебувають при владі, а й групи населення, яке безпосередньо не має владних повноважень. Це – не фрагмент із утопічних міркувань представників Нового часу про освічений уряд, а проект реальної трансформації масової свідомості на основі високоякісної освіти. З цього випливає, що існує необхідність підвищення рівня відповідальності за свої дії у представників еліти суспільства, більшість якої налаштована на етику переконання. Формування таким чином нового рівня моралі не має нічого спільного з міркуваннями про мораль загалом. Момент прийняття на себе всієї відповідальності за свої безпосередні дії вже містить певний рівень моральності й перетворення цього процесу на реальну практику – власне нарощування морального потенціалу.

Що стосується представників електорату, для більшості якого характерна етика відповідальності, то в контексті реформування системи неперервної освіти, їхній рівень свідомості також передбачається змінити у напрямку поглиблення розуміння змісту та ступеня їхньої відповідальності. Обмеження рівня їхньої відповідальності усвідомленою участю у виборчих кампаніях в умовах переходу суспільства на якісно новий рівень розвитку (інформаційний) уже не може розглядатись як достатнє. На електорат лягає відповідальність і за подальшу поведінку їх обранців через дійовий механізм контролю (який так само потребує своєї розробки).

Розроблення даного механізму передбачає поступову зміну в електораті й еліті та зміну етики переконання. Безумовно, й сьогодні справедливим є твердження М. Вебера про те, „жодна етика у світі не може сказати: коли і в якому обов'язі етично позитивна мета „освячує” етично небезпечні засоби й побічні наслідки” [11, с. 697]. Але реально, на підставі підвищення рівня раціональності мислення індивіда, здібності зіставляти результати своєї діяльності з результатами так званої „недіяльності” та їхніми наслідками (як на особистому рівні, так і державному і навіть планетарному) формує в нього певний моральний зміст. Наповнення цього змісту знаходиться у прямому зв'язку з розвитком сучасних освітніх стратегій.

Таким чином, можна стверджувати, що подальші дослідження проблеми взаємозв'язку політики й моралі слід концентрувати на вивченні проблемного поля сучасної освіти. А саме – розробки дійового механізму функціонування неперервної освіти як сфери виробництва й використання знань, що відповідають рівню інформаційного етапу розвитку соціуму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словарь философских терминов / [науч. ред. В.Г. Кузнецова]. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 731 с.
2. Цицерон. О государстве. О законах. О старости. О дружбе. Об обязанностях. Речи. Письма / Цицерон; [пер. с лат. Е.Н. Темнова]. – М.: Academia, 1999. – 487 с.
3. Политическая энциклопедия: в 2-х томах / [науч. ред. В.С. Комаровский]. – М.: Academia, 1999.
Т. 1. – 1999. – 789 с.
4. Штирнер М. Единственный и его собственность [Электронный ресурс] / Макс Штирнер. – Режим доступа: <http://spb-anarchist.anho.org/stirner.htm>. – Назва з титул. екрану.
5. Арон Р. Этапы развития социологической мысли / Раймон Арон; [пер. с фр. А.И. Рычагова, В.А. Скиба]. – М.: Прогресс, Универс, 1993. – 689 с.
6. Политология: Учеб. пособие для вузов / [сост. и ред. Н.И. Сазонов]. – Харьков: Фолио, 2001. – 831 с.
7. Тоффлер Э., Тоффлер Х. Создание новой цивилизации: политика третьей волны / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер; [пер. с англ. Ю. Сергеева-Альбова]. – Новосибирск: Сибирская молодежная инициатива, 1996. – 105 с.
8. Удовин С.Л. Глобализация: семиотические подходы / С.Л. Удовин. – М.: „Рефл-бук”, К.: „Ваклер”, 2002. – 480 с. – (образовательная библиотека).
9. Романенко М.І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем / Михайло Ілліч Романенко. – Д.: Видавництво „Промінь”, 2000. – 160 с.
10. Романенко М.І. Гуманізація освіти / Михайло Ілліч Романенко. – Д.: Видавництво „Промінь”, 2001. – 160 с.
11. Вебер М. Политика как призвание и профессия // Избранные произведения; [пер. с нем. Ю. Н. Давыдова] / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – С.643–706.

Денисенко И.Д.

**ПОЛИТИКА И МОРАЛЬ
В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ СТРАТЕГИЙ**

Статья посвящена исследованию одной из „вечных” проблем политико-философской мысли – соотношение целей, средств и результатов политической деятельности. Обосновывается существование реальных оснований (в сфере образования) для поддержания необходимого баланса между политическими и моральными критериями развития современного общества.

Ключевые слова: политика, мораль, баланс, глобализация, образование.

Denisenko I.

**POLICY AND ETHICS
IN THE CONTEXT OF THE MODERN EDUCATIONAL STRATEGIES**

The article is devoted to one in „eternal” problems of the political and philosophical thought – correlation of the goals, means and results of political activities. The existence of real bases (in sphere of education) for maintaining of the necessary balance between political and ethical criterions of the modern society’s development is substantiated.

Key words: policy, ethics, balance, globalization, education.